

כיצד מכריעין?

- על תרבות המחלוקת וההכרעה בישראל -

א. נעשית תורה כשתי תורות

ב. מחדדי טפי

ג. יצאה בת קול ואמרה

ד. עשר גלויות גלתה סנהדרין

ה. האם נלמד הלקח?

א. נעשית תורה כשתי תורות

תניא אמר ר' יוסי מתחילה לא היו מרבין מחלוקת בישראל, אלא בית דין של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית, ושני בתי דינין של עשרים ושלושה אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה, ושאר בתי דינין של עשרים ושלושה יושבין בכל עיירות ישראל. הוצרך הדבר לשאול, שואלין מבית דין שבעירן, אם שמעו אמרו להן, ואם לאו באין לזה שסמוך לעירן, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו באין לזה שעל פתח הר הבית, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו באין לזה שעל פתח העזרה, ואומר, כך דרשתי וכך דרשו חבירי, כך למדתי וכך למדו חבירי, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו ואלו באין ללשכת הגזית ששם יושבין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ובשבתות ובימים טובים יושבין בחיל, נשאלה שאלה בפניהם, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו עומדין למנין, רבו המטמאים טמאו, רבו המטהרין טהרו. משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות.¹

הרמב"ם בהקדמת המשנה מאפיין את ירידת הדורות שתיאר ר' יוסי, כירידה אינטלקטואלית, כלומר ירידה מבחינת היכולת הלימודית (הקדמות הרמב"ם למשנה, עמ' מא):

אבל אומרם משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן רבתה מחלוקת בישראל - הנה ענין אלה הדברים מבואר מאד, לפי ששני אנשים אם יהיו שקולים בתבונה ובעיון ובידיעת העיקרים אשר יולידו מהם, לא תפול ביניהם מחלוקת כלל

במה שיוציאוהו בהיקש, ואם תפול תהיה מועטה, כמו שלא נמצא לעולם מחלוקת בין שמאי והלל אלא בהלכות יחידות, לפי שהיקשי שניהם בכל מה שהוציאוהו בהיקש היו קרובים זה לזה, והעיקרים גם כן אשר היו מסורים אצל זה כמו העיקרים המסורים אשר היו אצל האחר. וכאשר נתמעטה דרישת תלמידיהם, ונחלש היקשם ביחס להלל ושמאי רבותיהם, נפלה המחלוקת ביניהם בעת העיון בדברים רבים, היות שהיקש כל איש מהם לפי ערך שכלו ומה שאצלו מן העיקרים. ואין להאשימם בכל זה, לפי שאנו לא נחייב שני אנשים המתוכחים שיתווכחו בשכל יהושע ופינחס.

האשמה של תלמידי שמאי והלל הייתה רק זו ש"נתמעטה דרישתם", דהיינו שלא עשו די מאמץ כדי לקנות את כל מה שיכלו לקנות מרבותיהם ("לא שימשו כל צורכן"), וממילא לא הגיעו לאותה רמה לימודית כמו רבותיהם. אבל בסופו של דבר אין להאשימם בעובדה שהיו ביניהם מחלוקות רבות, כי כמעט תמיד מי שאינם ברמתם הלמדנית של שמאי והלל אינם יכולים לכוון לדעה אחת.

אולם במקור אחר העוסק בהתרבות המחלוקות בישראל, אנו מוצאים נימה אחרת. בברייתא במס' סוטה, שמקורה בתוספתא שם (פ"ד), מופיעה, בהקשר של המשנה האומרת "משרבו המנאפים פסקו המים המרים", רשימה ארוכה של תופעות שליליות שהתרבו סמוך לחורבן בית שני. סופה של הברייתא הוא (מז, ב):

משרבו נטויות גרון ומשקרות עינים רבו מים המרים, אלא שפסקו, משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים, דכתיב ושונא מתנות יחיה, משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקת בישראל, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות, משרבו מקבלי צדקה מן העובדי כוכבים היו ישראל למעלה והם למטה ישראל לפנים והם לאחור (רש"י: כינוי הוא²).

ההקשר מלמד שיש כאן תוכחה על ליקוי מוסרי לא פשוט, ולא רק הבעת צער על כך שנתמעטו הלבבות, ואפילו לא רק גערה על מיעוט הדרישה. נתמוך את ההנחה הזאת על ידי הצגת מספר מקורות בש"ס העוסקים בתולדות מחלוקת בית שמאי ובית הלל (שבת יז, א):

הבוצר לגת, שמאי אומר הוכשר (פי': לקבל טומאה, וגזירה דרבנן היא, מטעם המפורש בסוגיה שם), הלל אומר לא הוכשר, אמר לו הלל לשמאי מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה, אמר לו אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה. נעצו חרב בבית המדרש, אמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא, ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל.

מתוארת כאן סיטואציה לא נעימה, של מחלוקת בין שמאי והלל עצמם שהפכה להתנגשות בין חסידיהם, הלא הם בית שמאי ובית הלל. כך מתוארים הדברים בירושלמי (שבת א', ד):

אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל... תנא ר' יהושע אונייא תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני ששה מהן עלו, והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים.

פירש 'קרבן העדה': "והיו הורגין בתלמידי הלל – אילו היו רוצין לעלות, אבל ה"ו לא הרגו אותן". כלומר: תלמידי שמאי איימו בחרבות וברמחים על תלמידי הלל שלא יעלו לבית המדרש, כדי שבית שמאי יוכלו להיות רוב ותיקבע הלכה כדעתם. גם לפי פירוש מסתבר זה – מזעזע לחשוב שהדרך של איום באלימות הייתה קיימת גם אז. אך אולי אין זה מפתיע לאור דברי הגמ' בסוטה הנ"ל, ובשים לב לעובדה שהדברים התרחשו כמה עשרות שנים לפני חורבן הבית (ע' בהמשך הסוגיה בשבת), שעליו אומרת הגמ': "מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם" (יומא ט, ב). ואכן, להלן נראה שאחרי החורבן האווירה השתנתה לטובה.

ב. מחדדי טפי

נחזור למה שאירע בימי הלל ושמאי.

שנינו (ביצה יט, א):

בית שמאי אומרים מביאין שלמים ואין סומכין עליהן אבל לא עולות, ובית הלל אומרים מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן.

ובגמ' שם (כ, א):

ת"ר מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביום טוב, חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו, אמר להם נקבה היא (רש"י: שאין עולה נקבה) ולזבחי שלמים הבאתיה, כשכש להם בזנבה והלכו להם. ואותו היום גברה ידם של בית שמאי על בית הלל ובקשו לקבוע הלכה כמותן, והיה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן ובבא בן בוטא שמו שהיה יודע שהלכה כבית הלל, ושלא להביא כל צאן קדר שבירושלים והעמידן בעזרה, ואמר כל מי שרוצה לסמוך יבוא ויסמוך, ואותו היום גברה ידן של בית הלל וקבעו הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום. שוב מעשה בתלמיד אחד מתלמידי בית הלל שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה, מצאו תלמיד אחד מתלמידי בית שמאי, אמר לו מה זו סמיכה, אמר לו מה זו שתיקה (רש"י: שהיה לך לשתוק ואיך שותק), שיתקו בנזיפה והלך לו.

אווירת חוסר הסובלנות גלויה ובולטת גם בשני הסיפורים האלה. המאבק על השגת רוב מזדמן כדי להכריע את ההלכה מעיד על כך שלא התקיימו מושבי בית דין מסודרים שכללו את חכמי בית שמאי וחכמי בית הלל. נראה שאת הסיבה לדבר יש ללמוד מן האמור במס' יבמות (יג, א), בעניין המחלוקת המפורסמת בין ב"ש וב"ה לגבי צרת ערווה שנפלה ליבום: "בית שמאי מתירין הצרות לאחים ובית הלל אוסרים. חלצו, בית שמאי פוסלין מן הכהונה ובית הלל מכשירין". בגמרא נחלקו אמוראים האם בית שמאי עשו כדבריהם ואכן התירו בפועל את הצרות לאחים, או שרק הביעו את דעתם אך לא עשו מעשה כדבריהם. הגמ' אומרת שבית הלל היו הרוב, ומסבירה:

למ"ד לא עשו, דהא בית הלל רובא, ומ"ד עשו, כי אזלינן בתר רובא היכא דכי הדדי ניהו, הכא בית שמאי מחדדי טפי.

כלומר: בית שמאי טענו שהם חריפים ומחודדים יותר מבית הלל – ואולי גם בית הלל בענוותנותם הודו בכך, ר' להלן – ולכן אין ללכת אחרי הרוב הכמותי אלא הרוב האיכותי מכריע, ובית הלל טענו שצריך ללכת אחרי הרוב המספרי. לפיכך נמנעו מלעמוד למניין, וכל כת עשתה כדעתה. כך משתמע גם מהמשך הגמ' שם:

ומ"ד עשו קרינן כאן לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות, אמר אביי כי אמרינן לא תתגודדו כגון שני בתי דינים בעיר אחת הללו מורים כדברי ב"ש והללו מורים כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינים בשתי עיירות לית לן בה, אמר ליה רבא והא ב"ש וב"ה כשני בתי דינים בעיר אחת דמי, אלא אמר רבא כי אמרינן לא תתגודדו כגון בי"ד בעיר אחת פלג מורין כדברי ב"ש ופלג מורין כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינים בעיר אחת לית לן בה.

הרי שב"ש וב"ה לא ישבו בבית דין אחד.

נראה כי האסון של חורבן הבית השפיע מאד על אווירת המחלוקת בין בית שמאי לבית הלל. ואכן, מוצאים אנו עדות למציאות נעימה יותר ביחסים שבין שני הבתים בדברי המשנה ביבמות (יג, ב):

אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מבית שמאי. כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו.

והגמ' מסבירה: "דמודעי להו ופרשי", כלומר: היו מכבדים אלו את דעת אלו, והמקילים היו מודיעים למחמירים שלשיטתכם הדבר אסור או טמא.

יתירה מזו מצינו בברייתא (שם יד, ב):

אף על פי שנחלקו ב"ש וב"ה בצרות ובאחיות, בגט ישן ובספק אשת איש, ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, בכסף ובשוה כסף בפרוטה ובשוה פרוטה, לא נמנעו

ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש, ללמדך שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו.

ג. יצאה בת קול ואמרה

למדנו במס' עירובין (יג, ב):

אמר ר' אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו, יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי א-לקים חיים הן והלכה כב"ה, וכי מאחר שאלו דברי א-לקים חיים, מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהם ודברי ב"ש, ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהן.

מתי היו אותן שלש שנים? בירושלמי יבמות (סוף פ"א) מצינו: "באיכך יצאת בת קול? רב ביבי בשם ר' יוחנן אמר ביבנה יצאת בת קול". ביבנה – משמע: אחרי החורבן. והנה הגמרא אינה מפרשת במה נחלקו באותן שלש שנים, שלא כבהמשך, שם מובאת מחלוקת ספציפית בעניין מסוים של אגדה: "שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא" וכו'. נראה אפוא שהמחלוקת בת שלש השנים הייתה המחלוקת העקרונית בעניין המחלוקות: האם רוב מניין מכריע או רוב חכמה מכריע.

האם הבת קול שיצאה הביאה להכרעה סופית? לא דווקא. בגמ' ביבמות הנ"ל יש שתי לשונות: לפי הלשון הראשונה, לאחר בת קול לא עשו יותר ב"ש כדבריהם, אך לפי הלשון השנייה, גם לאחר בת קול עשו ב"ש כדבריהם, "ומאן דאמר עשו ר' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול", כלומר: אין מקבלים הכרעות הלכתיות מן השמים, כמו במעשה תנורו של עכנאי שנחלקו בו ר' אליעזר וחכמים (בבא מציעא נט, ב), ויצאה בת קול ואמרה: "מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום", ועמד ר' יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא".

התוספות בשתי הסוגיות מעלים את השאלה: מדוע לפי הלשון הראשונה ביבמות קיבלו החכמים את הכרעת הבת קול, ואילו במעשה תנורו של עכנאי לא קיבלו, כמבואר בגמ' בבבא מציעא שחכמים עמדו על דעתם ו"בירכו" את ר' אליעזר. התוס' מתרצים שני תירוצים: א. במעשה תנורו של עכנאי הבת קול יצאה לפי "הזמנתו" של ר' אליעזר, שאמר לחכמים: "מן השמים יוכיחו", והחכמים הבינו מזה שלא יצאה הבת קול אלא לכבודו של ר' אליעזר; אבל ביבנה יצאה בת קול "מיוזמתה", ולכן התחשבו בה. ב. במעשה תנורו של עכנאי הבת קול יצאה נגד דין תורה, שהרי חכמים היו הרוב והתורה אמרה "אחרי רבים להטות", ואילו ביבנה הבת קול הכריעה כרוב, אלא שב"ש ערערו באומרם שהרוב האיכותי קובע, והבת קול הכריעה לפרש את הוראת הכתוב "אחרי רבים להטות" כמשמעה.

את התירוץ השני של התוס' אפשר לכאורה להבין בשני אופנים: האחד – הבת קול הכריעה הכרעה הלכתית בספק האם רוב מספרי קובע או רוב איכותי קובע, וקבעה שהולכים אחרי רוב מספרי. לפי זה, אם הבת קול שביבנה קדמה למעשה תנורו של עכנאי, הרי ברור עוד יותר מדוע לא קיבלו את הבת קול בתנורו של עכנאי, שכן אע"פ שרבן יוחנן בן זכאי אמר: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה, מכריע את כולם" (אבות ב', ה), מכל מקום הלכה כרוב מניין של החכמים. האופן השני – הבת קול לא הכריעה בספק הנ"ל, אלא קבעה שבמקרה הספציפי של מחלוקת ב"ש וב"ה יש לנהוג כב"ה. כאופן השני הזה משמע בפשטות מדברי הגמ': "מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן, מפני שנחין ועלובין היו ושונין דבריהם ודברי ב"ש, ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהן". ועוד חיזוק לאופן זה: אם הבת קול יצאה לפני מעשה תנורו של עכנאי, לפי האופן הראשון לא יהיה מובן מדוע פנה ר' אליעזר להוכחה מן השמים, הלא כבר נאמר מן השמים שהולכים אחרי רוב מספרי. אבל אם נאמר שהבת קול לא קבעה כלל, אלא הכריעה רק במחלוקת ב"ש וב"ה, י"ל שר' אליעזר סבר שאולי במחלוקתו עם חכמים הבת קול תכריע כמותו.³

ראשונים דנו בשאלה האם להלכה רוב חכמה יכול לעמוד כנגד רוב מניין. הרמב"ן⁴ מסיק שכל שהחכמים יושבים יחד במושב אחד חייבים ללכת אחרי רוב מניין, ורק קודם שישבו יחד אפשר להעדיף רוב חכמה וכך כתב גם ה'חינוך'.⁵ הרמב"ם⁶ פסק שבבית דין הולכים אחר הרוב, ולא הזכיר כלל את ענין רוב חכמה. גם הראב"י בעל ה'אשכול'⁷ וה'אור זרוע'⁸ בשם הרשב"ם כתבו שהולכים אחר רוב מניין ולא אחר רוב חכמה.

3. בשני מקומות בש"ס (שבת קל, ב; נידה ז, ב) הגמ' אומרת ש"ר' אליעזר שמותי הוא", ורש"י פירש שזה על שם ש"בירכוהו" במעשה תנורו של עכנאי, דהיינו שהטילו עליו שמתא, אך הביא שבירושלמי (שביעית ט', ו ועוד) מפורש ש"שמותי הוא" פירושו שהיה מתלמידי בית שמאי, וכך פירשו התוס'. ואם הבת קול שהלכה כב"ה יצאה בימיו של ר' אליעזר או קודם לכן, צריך לומר שר' אליעזר קיבל את הכרעה, ולא הורה יותר למעשה כדברי ב"ש, שהרי ר' אליעזר בוודאי סבר שצריך להתחשב בבת קול, ולכן פנה לשמים במחלוקתו עם חכמים (אשר לא הייתה מחלוקת בין ב"ש לב"ה).

4. בחידושו לסנהדרין לב, א.

5. במצוה ע"ח (במהד' שעוועל: ס"ז).

6. הל' סנהדרין ח', א; הל' ממרים א', ד.

7. שו"ת ראב"י, מהד' הרב קאפח, סי' ע"ו.

8. הל' עבודה זרה, ח"ד, דף טז, ב.

ד. עשר גלויות גלתה סנהדרין

המאורע הדרמטי של תנורו של עכנאי – שבו נשיא הסנהדרין רבן גמליאל דיבנה הוצרך להתנצל ולומר: "ריבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל" (ב"מ נט, ב) – לא היה המאורע היחיד שבו נאלץ רבן גמליאל להפעיל את סמכותו ולהטיל את כל כובד משקלו. שנינו במס' ראש השנה (כה, א):

באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה, וקיבלן רבן גמליאל, אמר ר' דוסא בן הורכנס עדי שקר הן, היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה, אמר לו ר' יהושע רואה אני את דבריך, שלח לו רבן גמליאל גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכיפורים שחל להיות בחשבונך.

נראה כי במקרה הזה לא הייתה הכרעה של רוב הסנהדרין נגד דעת ר' יהושע – שהרי ר' יהושע הוא אשר קבע בתוקף במעשה תנורו של עכנאי שיש ללכת אחרי הרוב – אלא המעשה היה שרבן גמליאל ועוד שני דיינים קיבלו את העדים וקידשו את החודש על פיהם,⁹ ור' דוסא ור' יהושע ערערו על העדות, וככל הנראה רצו לכנס מושב בית דין שיבטל את קידוש החודש, ורבן גמליאל לא הסכים לכך. בהמשך המשנה מסופר שר' עקיבא שכנע את ר' יהושע שהקידוש חל מכל מקום, משום "אתם אפילו שוגגין" וכו' (ע' בגמ' שם).

ברוח זו של רצון לקבוע את ההלכה ולמעט מחלוקות, מוצאים אנו שבאותו הדור, או מעט אחריו, ההכרעה כדעת בית הלל הלכה והתחזקה, ואף אם היו שעשו כדברי בית שמאי גם אחרי הבת קול – רוב החכמים החזיקו בתוקף בדעת בית הלל, כמסופר במשנה בברכות (י, ב):

אמר ר' טרפון אני הייתי בא בדורך והייתי לקרות כדברי בית שמאי, וסיכנתי בעצמי מפני הליסטים, אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל.

ובגמ' שם:

מעשה בר' ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה ור' אלעזר בן עזריה זקוף, כיון שהגיע זמן ק"ש הטה ר' אלעזר וזקף ר' ישמעאל, אמר לו ראב"ע לר' ישמעאל, ישמעאל אחי אמשול לך משל למה הדבר דומה, משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהיה כנגד המשחיתים, אף כך אתה, כל זמן שאני זקוף אתה מוטה, עכשיו כשאני הטייתי

9. "קידוש החודש ועיבור השנה בשלשה" (סנהדרין י, ב). והש' לשון המשנה בר"ה שם: "שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל" וכו'.

אתה זקפת, אמר לו אני עשיתי כדברי ב"ה ואתה עשית כדברי ב"ש, ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות.

כלומר: החכמים הקפידו שלא לנהוג כב"ש אפילו לחומרא, כדי שתיקבע ההלכה כב"ה. הגמרא מבטאת זאת בלשון: "ב"ש במקום ב"ה אינה משנה" (ברכות לו, ב ועוד). גם ממשיכיו של רבן גמליאל בנשיאות, בנו רבן שמעון בן גמליאל (רשב"ג), ונכדו רבנו הקדוש (ר' יהודה הנשיא), עשו כל מאמץ לשמור על סמכות בית הדין הגדול כמורה הוראה לכל ישראל. רשב"ג, שהיה מ"ענוותני בתראי", נהג את נשיאותו בתקיפות (סנהדרין יא, א וע' הוריות יג, ב), וכן רבי ציווה לבנו רבן גמליאל כשמינהו לנשיא תחתיו: "בני, נהוג נשיאותך ברמים" (כתובות קג, ב).

הסנהדרין התקיימה בארץ ישראל עוד כמה דורות. הלל האחרון, מצאצאי רבי, תיקן את הלוח העברי בשנת ד' קי"ט (359 למניין אוה"ע)¹⁰, בדורם של אביי ורבא בבבל. מאז התרבו גזירות השמד מצד הרומאים בארץ ישראל, בטלה הסנהדרין, וההגמוניה התורנית העיקרית עברה לבבל, שם נחתם התלמוד הבבלי, אשר הפך במרוצת השנים להיות המקור ההלכתי המחייב את כל עם ישראל. הרמב"ם בהקדמת 'משנה תורה' מסביר את הדבר כך:

הואיל וכל אותן הדברים שבתלמוד הסכימו עליהם כל ישראל, ואותן החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובן.

לעומת זאת, כותב הרמב"ם, מאחרי תקופת התלמוד:

נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר... ולא נתכנסו ישראל ללמוד בישיבותיהם אלפים ורובבות כמו שהיו מקודם, אלא מתקבצים יחידים, השרידים אשר ה' קורא, בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה.

אולם, למרות שבמצב של הפיזור בארצות לא הייתה אפשרות של כינוס כל חכמי ישראל יחד, בכל זאת הרמב"ם מדבר על "כל בית דין שעמד אחר התלמוד בכל מדינה ומדינה", ואומר שפסקיו ותקנותיו מחייבים את בני המדינה. התבנית של בית דין של מדינה המורה הלכה לבני ארץ אחת כולה, היא בבואה של בית דין הגדול שבארץ ישראל שממנו יוצאה הוראה לכל ישראל. אמנם, ברוב הארצות שנפוצו בהן ישראל לא היה מוסד רשמי של בית דין של הארץ כולה, אבל פסקיהם ותקנותיהם של גדולי הדור שבכל ארץ התקבלו על ידי הציבור והפכו למנהג המדינה.

10. כך כתב הרמב"ן ב'ספר הזכות' בפ' השולח בגיטין (ית, א בדפי הרי"ף), ומקורו בדברי ר' אברהם בר חייא בספר העיבור בשם רב האי גאון.

ה. האם נלמד הלקח?

עם שיבת ישראל לארצו בדורותינו, והפיכתה של ארץ ישראל למרכז לאומי ורוחני בפועל לכל תפוצות ישראל, נפתח פתח תקווה לחידוש סמכות תורנית מרכזית לעם ישראל. חזונו של מרן הראי"ה זצ"ל בהקמת הרבנות הראשית היה, שגם לפני חידוש הסנהדרין יש להקים מוסד תורני עליון, אשר יהיה סמכות הלכתית מרכזית לכלל ישראל.

האם נלמד הלקח ממחלוקת בית שמאי ובית הלל? לצערנו, התשובה ידועה: חלק מציבור שומרי תורה ומצוות לא קיבל את סמכותה של הרבנות הראשית, ואף קרא עליה תיגר. היחס מצד גורמים מסוימים אל גדולי ישראל ששימשו כרבנים ראשיים לישראל – גם כאשר לא היה מי שכפר בגדלותם בתורה – היה גרוע אף מזה של תלמידי בית שמאי אל הלל.

ההיסטוריה חזרה על עצמה גם לגבי מעשה רבן גמליאל ור' יהושע הנזכר לעיל, אך בניגוד לסוף הטוב אז, הפעם הסוף היה טראגי. בעיצומה של מלחמת העולם השנייה התגלגלה קבוצה מתלמידי ישיבת מיר אל העיר קובה שביפן. התעוררה אצלם שאלת קו התאריך על פי ההלכה: האם כניסת השבת ביפן קודמת לכניסתה בארץ ישראל בכשבע שעות, או שהשבת תיכנס ביפן רק כשבע עשרה שעות אחרי כניסתה בארץ ישראל, כלומר כאשר אצל הגויים, הנוהגים לפי קו התאריך הבינלאומי (קו גריניץ') הנמצא מזרחה מיפן, מתחיל כבר יום ראשון. בשבת, רבים החמירו על עצמם לנהוג יומיים. אבל התקרבו יום הכיפורים, שחל באותה שנה ביום רביעי, ואז שלחו תלמידי הישיבה את השאלה אל הרב הראשי הרב הרצוג זצ"ל, אל ה'חזון איש' זצ"ל, ואל עוד תלמידי חכמים. הרב הרצוג כינס אסיפת רבנים לדון בדבר, והזמין אליה גם את החזו"א, אשר נמנע מלהשתתף, וכפי הנמסר נימוקו היה שהוא מבין בעניינים אלה יותר מתלמידי חכמים אחרים ("מחדדי טפי"). אסיפת הרבנים בראשות הרב הרצוג קבעה שכניסת יום הכיפורים ביפן קודמת לארץ ישראל (קו התאריך ההלכתי עובר 180 מעלות מירושלים, מזרחה לקו התאריך הבינלאומי), וענתה לתלמידי הישיבה שיש לצום ביום המקובל ביפן כיום רביעי, ואילו החזו"א קבע שכניסת יום הכיפורים ביפן מאוחרת לארץ ישראל (קו התאריך ההלכתי עובר בסוף יבשת אסיה ואינו כולל את האי יפן), והוא השיב במברק: "אכלו ברביעי וצומו בחמישי" (כלומר: ביום הנחשב ביפן ליום חמישי). שוו בנפשכם מה הרגישו אז בחורי הישיבה. אחדים מהם הסתכנו וצמו יומיים.

בוודאי שאנו רוצים בשינוי מצב זה של פילוג עולם התורה ועולמם של שומרי תורה ומצוות לשני מחנות, ולכל הפחות אנו מייחלים למצב של "חיבה וריעות נוהגים זה בזה לקיים מה שנאמר האמת והשלום אהבו". לפי שעה המטרה נראית רחוקה, ועם זאת אין אנו בני חורין ליבטל ממנה. אולם בפנינו עומדת משימה יותר קרובה: האם

במחננו, הרואה עצמו כחוסה בצל כנפיו של מרן הראי"ה זצ"ל, הפנמנו את הלקח? האם המחלוקות הפנימיות בציבור התורני הציוני, שדומה כי התעצמו בזמן האחרון, אינן נגועות בסגנון של חוסר סובלנות וכוחנות?

ברצוני להעלות למודעות הקוראים נקודה אחת, העולה מהאמור לעיל, שבתיקונה יש משום צעד ראשון ופתיח לתיקון יותר מקיף. זוהי: נער הייתי וגם זקנתי, והשתתפתי בלא מעט אספות, כנסים ומועצות, של רבנים, ולא רק של רבנים. ברוב המוחלט של האירועים האלה, גם אם היו שאלות מעשיות שעלו לדיון – הן לא זכו להכרעה על פי רוב דעות כמצווה עלינו בתורה "אחרי רבים להטות". בחלק מהמקרים, כאשר אחד המשתתפים היה זקן ונשוא פנים יותר מהאחרים, או שידע להרים את קולו יותר מאחרים – דעתו כאילו התקבלה על הכל, למרות שלא נערכה הצבעה, ונמנע ממשתתפים נוספים להביע את דעתם בנחת ובאופן שדבריהם יישמעו. במקרים רבים אחרים האסיפה התפזרה מבלי להחליט דבר, וכל אחד המשיך לדרוש את דרשתו בקהילה שלו (בדרך כלל נוספה לכך האמירה ה"מרשימה" ש"חשיבות הכינוס היא בעצם הכינוס"....).

הגיע הזמן שנקבל על עצמנו את הנורמה המחייבת של "אחרי רבים להטות", ובכל פורום שבו מתכנסים יחד לדון בעניינים הלכתיים, ציבוריים וכד' – גם אם אין המדובר במושב בית דין – יתקבלו ההחלטות, אחרי שמיעת הדעות השונות, בעמידה למניין ובהליכה אחרי הרוב. זה טוב בשביל הסולידריות, בשביל הענווה, בשביל השלום, וגם בשביל האמת. מכאן, יש לקוות, נוכל להתקדם הלאה: להתרגל למעט במחלוקת, לכבד אלו את דעתם של אלו, ליצור פורומים רחבים ומכילים ככל האפשר לדיון ולהכרעה בנושאים מעשיים העומדים על הפרק, ולשאת עינינו לחידוש ימים כקדם, כדברי ר' יוסי המובאים בראש המאמר: "מתחילה לא היו מרבין מחלוקת בישראל, אלא בית דין של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית".